

Zuzanna Kaja Fliszkiewicz

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0003-0184-8591

**OŚWIADCZENIE WOLI *FURIOSUS*
W ORZECZNICTWIE SĄDOWO-ADMINISTRACYJNYM**

Prawo rzymskie jest ważnym elementem kultury europejskiej, a co za tym idzie – kultury polskiej¹. W przeciwieństwie do innych prawodawstw antycznych, ma nieporównywalny wpływ na współczesne ustawodawstwo². Słusznie wskazuje W. Wołodkiewicz, że „pojęcia i terminy wykształcone w prawie rzymskim, lub na jego kanwie, przeniknęły do współczesnych systemów prawnych”³. Definicję *furius* możemy znaleźć w orzecznictwie sądów polskich. Ma on szczególne znaczenie w odniesieniu do oświadczenia woli składanego przez osobę chorą umysłową.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zastosowania w orzecznictwie sądowo-administracyjnym łacińskiej terminologii *furiosi* odnośnie do składanego przez nich oświadczenia woli. Wyrażenie woli należy rozpatrywać w oparciu o kryterium jego ważności i skuteczności. Stąd dodatkowym celem stała się konieczność porównania pojmowania instytucji *furius* przez jurystów rzymskich oraz wpływ stanu psychicznego na składane przez nich oświadczenia woli. W związku z tym, że sądy używają w orzeczeniach łacińskiego terminu *furius*, należy porównać jego współczesne rozumienie z pierwotnym, ujętym w pismach jurystów rzymskich. Należy także ustalić, czy używane w orzecznictwie sądowo-administracyjnym pojęcie jest tożsame znaczeniowo z tym znanym z przekładów rzymskich.

Wobec powyższego sformułowano następującą hipotezę badawczą: zakres znaczeniowy używanego przez rzymskich prawników terminu *furius* został rozszerzony we współczesnym orzecznictwie cywilno-administracyjnym. W związku z tak zakreśloną hipotezą wyróżniono dwa problemy badawcze wymagające przeanalizowania. W pierwszej kolejności należy zweryfikować, czy termin *furius* jest jednakowo pojmowany we współczesnym sądownictwie cywilnym i administracyjnym. W przypadku uzyskania odpowiedzi negatywnej na to zagadnienie

¹ J. Kodreński, *Prawo rzymskie w Polsce XIX w.*, Łódź 1990, s. 3.

² W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*, Kraków 2003, s. 315.

³ *Ibidem*, s. 321.

należałoby przeanalizować kolejny problem badawczy, tj. ustalić, który zakres znaczeniowy jest bliższy rzymskiemu pojmowaniu *furiosus*.

Rozwiązanie sformułowanych problemów badawczych oraz weryfikacja postawionej hipotezy oparte zostały na metodzie historyczno-prawnej oraz dogmatyczno-prawnej, pozwalających na naukową analizę orzecznictwa, a także metodach: funkcjonalnej i celowościowej.

Oświadczenie woli *furiosus* w pismach jurystów rzymskich

Juryści rzymscy w swoich pismach posługują się terminem *furiosus*. Jurysta Pomponiusz, komentując dzieła Sabinusa, wyraźnie wskazał, że *furiosi* nie mogą składać ważnych oświadczeń woli:

D. 50,17,40 (*Pomponius libro trigensimo quarto ad Sabinum*): *Furiosi vel eius, cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.*

D. 50,17,40 (Pomponius w księdze trzydziestej czwartej *Komentarza* do pism Sabinusa): *Chory psychicznie i ten, komu odebrano zarząd majątkiem (marnotrawca), nie mogą składać „ważnych” oświadczeń woli*⁴.

Podobne zdanie o *furiosi* ma jurysta Paulus, który swój pogląd zawarł w księdze szesnastej *Komentarza do edyktu*, zgodnie z którym *furiosi* jako chory psychicznie był traktowany na równi z nieobecnym, a w konsekwencji nie mógł skutecznie złożyć oświadczenia woli:

D. 50,17,124 *pr.-1* (*Paulus libro sexto decimo ad edictum*): *pr. Ubi non voce, sed praesentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. idem in surdo: hic quidem et respondere potest. 1. Furiosus absentis loco est et ita Pomponius libro primo epistularum scribit.*

D. 50,17,124 *pr.-1* (Paulus w księdze szesnastej *Komentarza* do edyktu): *Sko-ro wymaga się samej obecności bez mówienia czegokolwiek, niemy lecz zarazem zdrowy na umyśle, „który będąc obecnym milczy”, może być traktowany jako udzielający odpowiedzi. Podobnie głuchy, który również może „w ten sposób, będąc jedynie obecnym” udzielić odpowiedzi. 1. Pomponius pisze w Księdze pierwszej Listów, że chory psychicznie znajduje się w takim położeniu jak nieobecny*⁵.

Furiosus pojawia się również w fragmencie *Digestów* (D. 12,6,29 Ulp. 1.2 *disp.*), w którym jurysta Ulpian stawia go wobec pupila czy marnotrawcy, a zatem osób, które nie mogą skutecznie objawiać woli bez *interpositio auctoritatis*⁶.

⁴ T. Palmirski, *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład. Księgi 48–50*, Kraków 2013 s. 415.

⁵ *Ibidem*, s. 427.

⁶ E. Żak, *Marnotrawca, chory umysłowo, niedojrzały – o wspólnych uregulowaniach w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim* [w:] *Quid leges sine moribus? Studia nad prawem rzymskim dedykowane profesorowi Markowi Kuryłowiczowi w 65. rocznicę urodzin oraz 40-lecie pracy naukowej*, red. K. Amiełańczyk, Lublin 2009, s. 161.

D. 12.6.29 (Ulpianus 2 disp.): *Interdum persona locum facit repetitioni, ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate vel furiosus vel is cui bonis interdictum est solverit: nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. et si quidem exstant nummi, vindicabuntur, consumptis vero conditio locum habebit.*

D. 12.6.29 (Ulpianus w księdze drugiej Dysput): *Czasami żądanie zwrotu ma zastosowanie z uwagi na osobę, która dokonała świadczenia, na przykład kiedy świadczył podopieczny bez zgody opiekuna, albo chory psychicznie, albo osoba, której odebrano zarząd majątkiem. Nie ma bowiem wątpliwości, że w przypadku tych osób istnieje co do zasady żądanie zwrotu. Jeśli zatem pieniądze jeszcze są „w posiadaniu wierzyciela”, można domagać się ich zwrotu za pomocą skargi wydobywczej, jeśli zaś zostały wydane, to będzie mieć zastosowanie skarga prawa ścisłego o zwrot⁷.*

Instytucję *furiosus* ukazał też Ulpian w księdze dwudziestej szóstej Komentarza do pism Sabinusa:

D. 1,6,8 (Ulpianus libro vicensimo sexto ad Sabinum): *Patre furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt: idem et in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent, nequaquam dubitandum est remanere eos in potestate. quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit, verum et si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. sed et si in furore agente eo uxor concipiat, videndum an in potestate eius nascatur filius: nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere tamen matrimonium potest: quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. proinde et si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur: sed et in furore eius conceptus ab eo qui non furebat sine dubio in potestate nascetur, quia retinetur matrimonium. sed et si ambo in furore agant et uxor et maritus et tunc concipiat, partus in potestate patris nascetur, quasi voluntatis reliquiis in furiosis manentibus: nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque. 1. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut et adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisiuit.*

D. 1,6,8 (Ulpianus w księdze dwudziestej szóstej Komentarza do pism Sabinusa): *Jeśli ojciec jest chory umysłowo, dzieci mimo wszystko znajdują się pod jego władzą. Tak samo jest w przypadku wszystkich wstępnych, którzy mają pod władzą zstępnych. Ponieważ, skoro prawo władzy zostało zaczerpnięte ze zwyczajów i nikt nie może przestać mieć kogoś pod władzą, to chyba że dzieci wyjdą spod niej w jeden z przewidzianych sposobów, nie należy wątpić, że pozostają one pod władzą. Dlatego nie tylko będzie miał pod władzą te dzieci, które urodziły się przed popadnięciem w chorobę umysłową, ale również te, które zostały poczęte przed popadnięciem w chorobę, a narodzone po nim. Ale jeśli żona zaj-*

⁷ T. Palmirski, *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład. Księgi 12–19*, Kraków 2013, s. 83.

dzie w ciężę wskutek stosunku odbytego podczas choroby umysłowej [męża], należy rozważyć, czy syn narodzi się pod władzą: chory umysłowo nie może bowiem pojąć żony, może natomiast utrzymać związek małżeński. Skoro zatem tak się sprawy mają, będzie miał syna pod władzą. Tak samo i jeśli żona jest chora umysłowo, a wcześniej został z niej poczęty syn, urodzi się on pod władzą. Lecz również jeśli został poczęty w czasie jej choroby umysłowej przez mężczyznę, który nie był chory, bez wątpienia rodzi się pod władzą, ponieważ nadal trwa małżeństwo. Jeśli natomiast oboje, i mąż, i żona, działaliby w czasie choroby umysłowej i wtedy zostałby poczęty, dziecko rodzi się pod władzą ojca, jakby ze względu na resztki woli pozostające w chorych umysłowo: ponieważ skoro małżeństwo trwa bez względu na chorobę umysłową jednej ze stron, trwa również w przypadku choroby obydwójga małżonków. 1. A zatem chory umysłowo ojciec zatrzymuje prawo władzy, tak że przypadają mu korzyści, które nabył syn⁸.

Z powyższego wynika, iż wystąpienie choroby umysłowej było przesłanką definiującą brak zdolności do czynności prawnych⁹. Zgodnie z przykładem Ulpiana, dokonany przez T. Palmirskiego, *furiosus* posiadał *partia potestas*, a zawarte przez niego małżeństwo nie ulegało zerwaniu, pomimo wystąpienia choroby psychicznej.

Jakkolwiek juryści rzymscy nie stworzyli ogólnego pojęcia wad oświadczenia woli, to w ich pismach można odnaleźć rozważania dotyczące wskazówek interpretacyjnych przetłumaczenia woli stron zawierających czynności prawne¹⁰. Co za tym idzie, z prac rzymskich jurystów możemy wyprowadzić założenie, że antyczna myśl prawna kategoryzowała obywateli posiadających zdolność do czynności prawnych zgodnie ze współczesnymi kryteriami, tj. posiadającymi zdolność pełną, ograniczoną bądź jej brak. Jednym z czynników warunkujących brak zdolności do czynności prawnych był stan umysłowy obywatela rzymskiego. Osoby, u których można zaobserwować zaburzenia psychiczne, określane były mianem *furiosi*. Zgodnie z powszechnie przyjętym rozumieniem termin *furiosus* oznacza chorego umysłowo¹¹, szalonego bądź bezrozumnego¹². Jest to osoba, która nie może w pełni rozpoznać swojego działania i kierować swoim postępowaniem. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że gdy występowały tzw. *lucida intervalla* (chwile przytomności, jasne przerwy¹³), osoba taka posiadała pełną zdolność do czynności prawnych i mogła skutecznie objawiać swą wolę. Obwarowane było to jednak niewystępowaniem innych okoliczności wpływających na jej ograniczenie.

⁸ *Ibidem*, s. 195.

⁹ A. Tarwacka, *O osobach 'sui iuris' i 'alieni iuris': 6 tytuł 1 księgi Digestów. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, „Zeszyty Prawnicze” 2009, nr 9(1), s. 331.

¹⁰ W. Wołodkiewicz, *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*, Kraków 2003, s. 50.

¹¹ M. Kuryłowicz, *Słownik terminów, zwrotów, i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Warszawa 2017, s. 54.

¹² *Mały słownik łacińsko-polski*, red. J. Korpanty, Warszawa 2001, s. 294.

¹³ M. Kuryłowicz, *Słownik terminów...*, s. 73.

Wystąpienie chorób psychicznych i ich symptomów nie było szczegółowo opisane przez starożytnych Rzymian¹⁴. Uwagę na to zwrócił chociażby R. Sohm, wskazując, że nie ustalono różnic, na których opierają się terminy *furiosi*, *dementes* oraz *mente capti*¹⁵. Zaznaczyć trzeba, że możemy mieć do czynienia zarówno z rozróżnieniem jednostek chorobowych, jak i synonimami. Różnice pomiędzy *furiosi* a *dementes* pośrednio wskazał M. Bodyński: „podczas, gdy *furiosi* mieli *lucida intervalla* (*jasne chwile*), w których mogą działać ze skutkiem prawnym, *dementes* ich nie mają. Prawa nowożytne różnicy tej u obłąkanych nie robią”¹⁶. Z przytoczonego cytatu wynika, że Rzymianie nie wyróżniali jednostek chorobowych i kryteriów, zgodnie z którymi zaliczaliby badanego do konkretnej kategorii. Z drugiej zaś strony J. Zielonacki w rozdziale poświęconym umysłowo chorym definiuje: „wyraz *furiosus* oznacza zwykle umysłowo chorego, którego choroba się pojawia w sposób gwałtowny, ale on bywa także używany *promiscue* porównowo z wyrazem *demens*”¹⁷. F. Zoll w swoich opracowaniach wskazuje, że rozróżnienia pomiędzy *furiosi* a *dementes* dokonywano do momentu wprowadzenia edyktu cesarza Juliana Apostaty w 362 r. n.e. – w edyktcie zunifikowano te dwa pojęcia¹⁸.

***Furiosus* we współczesnym ustawodawstwie**

W prawie polskim termin *furiosus* jest używany w odniesieniu do wad oświadczenia woli, a także w aspekcie zdolności do czynności prawnych. Warto zauważyć, iż pojęcie to nie występuje bezpośrednio w aktach normatywnych, a jedynie w komentarzach i dostępnej literaturze przedmiotu¹⁹.

¹⁴ T. Giaro, *Zdolność do czynności prawnych. Dalsze ograniczenia* [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Brier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 322.

¹⁵ R. Sohm, *Instytucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego. Część pierwsza – źródła i nauki ogólne*, Warszawa 1925, s. 233.

¹⁶ M. Bodyński, *Instytucje prawa rzymskiego. Proces cywilny rzymski: w zarysie na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych*, Lwów 1922, s. 3.

¹⁷ J. Zielonacki, *Pandekta czyli Wykład prawa prywatnego rzymskiego, o ile ono jest podstawą prawodawstw nowszych. Część pierwsza*, Kraków 1870, s. 6.

¹⁸ F. Zoll, *Rzymskie prawo prywatne (pandekta)*, t. IIA: *Część ogólna*, Warszawa 1920, s. 30.

¹⁹ Zob. J. Wierciński, *Symptomy wskazujące na możliwość istnienia zaburzenia psychicznego* [w:] *Brak świadomości albo swobody przy sporządzaniu testamentu*, Warszawa 2013, Lex: „Niepoczytalność *furiosus* oznaczała stan nawrotów choroby, między którymi istnieją okresy świadomości, gdy sporządzenie ważnego testamentu jest możliwe. Okresy świadomości utożsamiano z tymczasowym, trwającym przez pewien czas powrotem do zdrowia. (...) W praktyce jednak niewiele stanów psychicznych lub fizycznych mogło powodować powstanie tego rodzaju niepoczytalności. Takie podejście nie jest również kwestionowane współcześnie. Wyróżnia się takie schorzenia, które mają charakter stały lub progresywny bez okresów «lepszego» jasności umysłu, oraz takie, w których osoba chora doświadcza zamiennie okresów poprawy i pogorszenia stanu psychicznego. Taka sytuacja może również dotyczyć zaburzeń psychicznych, których typowym objawem jest występowanie urojeń lub omamów oraz stanów depresyjnych”.

Aktem normatywnym, w którym pojawia się współczesna, znana językowi polskiemu definicja *furiosus* jako osoby chorej psychicznie, jest ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny²⁰. Współczesne prawo cywilne rozważa, czy oświadczenie woli złożone przez osobę chorą psychicznie wywołuje skutki prawne.

W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na współczesną definicję *furiosus* w świetle przepisów k.c. Współczesne rozumienie terminu można pośrednio wyprowadzić z treści art. 13: „Osoba, która ukończyła lat trzynaście, może być ubezwłasnowolniona całkowicie, jeżeli wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, nie jest w stanie kierować swym postępowaniem”. Zgodnie z powyższym należy przyjąć, iż *furiosi* jest osobą ubezwłasnowolnioną z uwagi na orzeczoną chorobę psychiczną, niedorozwój umysłowy i zaburzenia psychiczne, które uniemożliwiają jej samodzielne kierowanie własnym postępowaniem. Artykuł 13 k.c. do kategorii *furiosus* zalicza również osoby dotknięte alkoholizmem i narkomanią. Podkreślenia wymaga, że współczesny *furiosi* musi posiadać wydane postanowienie o ubezwłasnowolnieniu²¹. Prawo rzymskie nie знаło pojęcia ubezwłasnowolnienia, zatem o skuteczności podjętych czynności zdecydowano od przypadku do przypadku²².

Treść art. 60 k.c.: „Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli)” wskazuje niejako na swobodę formy złożenia oświadczenia woli. Ograniczeniem tej zasady jest ustawowo wymagana forma szczególna do dokonania konkretnej czynności prawnej, np. w formie pisemnej, z podpisem poświadczonym urzędowo, z datą pewną²³. W inny przypadku oświadczenie woli może być wyrażone poprzez jakiegokolwiek zachowanie się wyrażającego, które ujawnia w dostateczny sposób jego wolę.

Pojęcie wady oświadczenia woli zostało określone w art. 82 k.c.: „Nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych”. Ma z natury charakter subiektywny, a jego obiektywizacja opiera się na występujących w danej sytuacji okolicznościach faktycznych oraz zbadaniu, czy spełnione zostały określone w ustawie przesłanki²⁴. Wadę

²⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 2020, poz. 1740 ze zm.), dalej: k.c.

²¹ Wyrok NSA z dnia 19 kwietnia 2018 r., sygn. II FSK 1171/16, Lex nr 2499068.

²² T. Giaro, *Zdolność do czynności...*, s. 322.

²³ M. Safjan [w:] *Kodeks cywilny*, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 1516.

²⁴ P. Nazaruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski, Lex/el. 2021, art. 82.

oświadczenia woli możemy określić ogólnie jako niezgodność między powzięciem woli a jej uzewnętrznieniem. Współcześnie do stwierdzenia, czy oświadczenie woli było złożone przez osobę znajdującą się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, kompetentny jest biegły psychiatra. Dowód z opinii biegłego lekarza psychiatrii ma rangę dowodu szczególnego rodzaju i nie może być zastąpiony innymi dowodami, m.in. zeznaniami świadków, którzy nie dysponują wiedzą specjalistyczną²⁵. Sąd nie jest w stanie dokonać prawidłowej oceny stanu zdrowia składającego oświadczenie w oparciu o dokumentację medyczną, gdyż nie posiada niezbędnej wiedzy medycznej w tym zakresie.

Oświadczenie woli *furiosus* w świetle orzecznictwa sądów cywilnych

Odniesienie do oświadczenia woli *furiosus* znajdujemy w orzeczeniach sądów cywilnych, w szczególności sądów apelacyjnych. Instytucje te nie są jednak w stanie samodzielnie stwierdzić, czy dana osoba przejawia symptomy choroby psychicznej. Sąd, rozpatrując sprawę w zakresie art. 82 k.c., by zbadać ważność i skuteczność oświadczenia woli, musi niejednokrotnie sięgnąć po opinię biegłego lekarza psychiatrii. Dowód z opinii biegłego pozwala stwierdzić, czy dana osoba znajdowała się w stanie wyłączającym świadome i swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli. Biorąc pod uwagę kompetencje biegłych lekarzy z zakresu psychiatrii, trudno obalić skonstruowane przez nich wnioski za pomocą innych dokumentów, takich jak zaświadczenie lekarza podstawowej opieki medycznej, prywatnego psychologa czy prywatnego lekarza psychiatrii. W tym miejscu warto wskazać stanowisko Sądu Apelacyjnego w Krakowie, zgodnie z którym „wizyta w gabinecie lekarskim pacjenta z osobą towarzyszącą, która nie sprawuje codziennej opieki nad tą osobą i z nią nie mieszka czy bez takiej osoby – zwłaszcza jednorazowa – nie zapewnia zapoznania się lekarza z obiektywną sytuacją zdrowotną tej osoby. Dla postawienia prawidłowej diagnozy przez lekarza psychiatrę czy psychologa duże znaczenie ma bowiem wywiad, jaki pacjent udziela badającemu”²⁶.

Biorąc pod uwagę doświadczenie życiowe, należy zgodzić się z twierdzeniem sądu, że prywatne badania obarczone są pewnymi wadami. Pacjent może podporządkować swoją wypowiedź (wyolbrzymienie pewnych faktów bądź zatajenie niektórych okoliczności) tak, aby otrzymać określoną i interesującą go diagnozę. Nie bez znaczenia jest także to, że biegły lekarz psychiatra dysponuje środkami, które pomogą w weryfikacji słów pacjenta, a w konsekwencji postawieniu jasnej diagnozy. Do środków tych zaliczyć możemy m.in. zapoznanie się

²⁵ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 6 września 2017 r., sygn. I ACa 891/15, Lex nr 2369647.

²⁶ Wyrok SA w Krakowie z dnia 2 marca 2017 r., sygn. I ACa 1434/16, Lex nr 2376978.

z otoczeniem, w którym przebywa pacjent, przeprowadzenie dokładnego i specjalistycznego wywiadu z członkami rodziny pacjenta, czasem przeprowadzenie wywiadu środowiskowego.

Badając ważność oświadczenia woli składanego przez *furiosus*, należy wyjaśnić, czym w świetle orzecznictwa sądów powszechnych jest „stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli”. Sąd Apelacyjny w Szczecinie w uzasadnieniu wyroku z dnia 11 lipca 2013 r. przyjmuje, że nie przejawia się on całkowitym zanikiem świadomości czy ustaniem czynności mózgu. Do stwierdzenia przesłanek ujętych w art. 82 k.c. wystarczy wystąpienie takich okoliczności, w których samopoczucie danej osoby jest ograniczone do tego stopnia, iż czyni ją zupełnie bezwolną²⁷. Co istotne – zdaniem Sądu takie choroby, jak udar mózgu, zaniki, otępienie czy napadowe zaburzenie świadomości, mogą spowodować niemożność świadomego podejmowania decyzji. Czynnikiem decydującym jest stopień nasilenia objawów. Nie można zatem założyć, że każdorazowe zdiagnozowanie danej choroby skutkuje od razu wyłączeniem swobodnego i świadomego wyrażania woli. Na uwagę zasługuje także stanowisko Sądu Apelacyjnego w Białymstoku sformułowane w uzasadnieniu wyroku z dnia 5 czerwca 2013 r. Zgodnie z przedłożoną w sprawie opinią sądowo-psychiatryczno-neurologiczną do stwierdzenia stanu wyłączającego świadome i swobodne wyrażenie woli niezbędne było wykazanie obniżenia sprawności procesów orientacyjno-poznawczych z uwagi na postępującą demencję, okresowych zaburzeń świadomości oraz wystąpienie zmian organicznych w postaci zaniku korowego. Powyższe schorzenia miały istotny wpływ na zakłócenie funkcji poznawczych, a co za tym idzie – wypełniały przesłanki ujęte w art. 82 k.c.²⁸

Wyjaśnieniem pojęcia braku świadomości zajął się także Sąd Apelacyjny w Białymstoku. W uzasadnieniu wyroku z dnia 24 maja 2018 r. stwierdza on, że stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli może charakteryzować się brakiem rozeznania, niemożnością zrozumienia własnych posunięć lub działań innych osób oraz brakiem świadomości znaczenia własnego postępowania²⁹. Precyzyjne wyjaśnienie powyższej kwestii znajduje się w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 lutego 2006 r. Z jego uzasadnienia wynika bowiem, że stan wyłączający świadomość musi być rezultatem zaistnienia przyczyny wewnętrznej, tj. stanu, w jakim znajduje się osoba składająca oświadczenie woli³⁰. Bez znaczenia pozostają okoliczności zewnętrzne, w jakich znalazła się dana osoba.

Sąd Najwyższy zwraca uwagę na występujące dwa różne stany faktyczne objęte treścią art. 82 k.c. Mogą one występować łącznie lub oddzielnie, przy czym granica pomiędzy wyłączeniem świadomego wyrażenia woli a wyłączeniem swo-

²⁷ Wyrok SA w Szczecinie z dnia 11 lipca 2013 r., sygn. I ACa 121/12, Lex nr 142244.

²⁸ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 5 czerwca 2013 r., sygn. I ACa 626/12, Lex nr 1324680.

²⁹ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24 maja 2018 r., sygn. I ACa 970/16, Lex nr 2519229.

³⁰ Wyrok SN z dnia 7 lutego 2006 r., sygn. IV CSK 7/05, Lex nr 180191.

obodnego wyrażenia woli jest płynna³¹. Poprzez brak swobody w wyrażeniu woli należy rozumieć wyłączenie swobodnego powzięcia decyzji i wyrażania woli bądź stan, w którym możliwość wolnego wyboru zostanie całkowicie wyłączona³². W ślad za Sądem Najwyższym o swobodnym wyrażeniu woli decyduje brak zakłócenia przez czynniki wynikające z właściwości psychiki czy procesu myślowego osoby składającej oświadczenie woli procesu decyzyjnego oraz uzewewnętrzniania woli³³. Wskazane elementy są niezbędne do stwierdzenia stanu wyłączającego swobodne wyrażenie woli, ponieważ w przeciwnym wypadku doprowadziłoby to do obarczenia niniejszą wadą niemal każdego oświadczenia woli – składający sporadycznie działają bez wpływu czynników zewnętrznych³⁴. Pogląd ten podziela Sąd Apelacyjny w Białymstoku w uzasadnieniu wyroku z dnia 6 września 2017 r. wskazuje, że „nie należy bowiem rozpatrywać w powiązaniu z potocznym rozumieniem pojęcia «swoboda» jako nieskrępowanej możliwości postępowania według własnego życzenia i utożsamiać sytuacją, w której określona decyzję podejmuje się i wyraża wolę pod wpływem zaistniałych czynników zewnętrznych tj. takich jak względy rodzinne, finansowe, czy potrzeba zmiany miejsca zamieszkania. Istnienie takich czynników towarzyszy niemal wszystkim umowom sprzedaży nieruchomości, a z ich zaistnienia nie można jeszcze wywodzić wady oświadczenia woli z art. 82 k.c.”³⁵. Na wyłączenie swobody w rozumieniu treści art. 82 k.c. nie wpływa, jak było przytaczane w stanie faktycznym powyższej sprawy, okoliczność nakłaniania przez osobę bliską do dokonania danej czynności prawnej.

W opozycji do powyższego staje Sąd Apelacyjny w Katowicach. W uzasadnieniu wyroku wskazuje on, że niektóre zdarzenia zewnętrzne mogą spowodować zakłócenie bądź osłabienie zakresu poznawczego, decyzyjnego czy komunikacyjnego w stopniu spełniającym przesłanki art. 82 k.c.³⁶ W konsekwencji może to doprowadzić do stwierdzenia nieważności złożonego oświadczenia, ale tylko wówczas, gdy wystąpią w zbiegu z zakłóceniem funkcji poznawczych. Warto podkreślić, że w wypadku zbiegu czynników zakłócających świadomość i swobodę wyrażania woli o spełnieniu przesłanek z art. 82 k.c. decyduje ten, który miał znaczenie zasadnicze³⁷.

Odnosząc się do oświadczenia woli *furiosus* w kontekście art. 82 k.c., należy zbadać oświadczenia składane przez osoby chore psychicznie lub niedorozwinięte umysłowo. Niepoczytalność, a w konsekwencji brak świadomości lub swobody w wyrażaniu woli nie może być narzucona *ipso iure* każdej osobie chorej

³¹ *Ibidem*.

³² Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24 maja 2018 r., sygn. I ACa 970/16, Lex nr 2519229.

³³ Wyrok SN z dnia 7 lutego 2006 r., sygn. IV CSK 7/05, Lex nr 180191.

³⁴ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 24 maja 2018 r., sygn. I ACa 970/16, Lex nr 2519229.

³⁵ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 6 września 2017 r., sygn. I ACa 891/15, Lex nr 2369647.

³⁶ Wyrok SA w Katowicach z dnia 22 lutego 2019 r., sygn. I ACa 1079/18, Lex nr 2669697.

³⁷ *Ibidem*.

psychicznie lub niedorozwiniętej umysłowo. Analogicznie bowiem do twierdzeń starożytnych Rzymian – osoba ta mogła w konkretnym momencie działać w stanie *lucidum intervallum*³⁸. Sąd Apelacyjny w Białymstoku w uzasadnieniu wyroku z dnia 11 stycznia 2018 r. zwraca uwagę na fakt, że przyjęcie stanu wyłączającego świadomość u osób chorych psychicznie lub niedorozwiniętych umysłowo nie może nastąpić *a priori* nawet w przypadku, gdy osoby te zostały ubezwłasnowolnione całkowicie lub częściowo³⁹.

Sąd Apelacyjny w Krakowie w uzasadnieniu wyroku z dnia 9 października 2014 r. zajął się kwestią składania oświadczeń woli przez osoby dotknięte zespołem otępiennym. Zgodnie z Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10 jest to zespół objawów wywołany chorobą mózgu (przewlekłą lub o postępującym przebiegu), który charakteryzuje się licznymi zaburzeniami wyższych funkcji kory mózgowej, w tym pamięci, myślenia, orientacji, rozumienia, zdolności uczenia się. Zaburzenia funkcji poznawczych nierzadko poprzedzane są osłabieniem kontroli emocji bądź zachowań społecznych⁴⁰. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Apelacyjnego w Krakowie nie można założyć, że osoby dotknięte zespołem otępiennym dysponują zdolnością intelektualną pozwalającą na świadome złożenie oświadczenia woli⁴¹.

Nad ważnością oświadczenia woli złożonego przez osobę dotkniętą zespołem otępiennym pochyła się także Sąd Apelacyjny w Szczecinie. W uzasadnieniu wyroku zwraca on uwagę, że samo zdiagnozowanie choroby Alzheimera nie świadczy o wystąpieniu przesłanek ujętych w art. 82 k.c. Wady oświadczenia woli mogą wystąpić wówczas, gdy stan chorego jest na tyle poważny, że nie można stwierdzić, iż działa on ze świadomością okoliczności zewnętrznych. Drugą sytuacją powodującą wystąpienie wad oświadczenia woli jest złożony charakter czynności, który powoduje, że chory nie jest w stanie świadomie ich ocenić⁴².

Oświadczenie woli *furiosus* w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych

Termin *furiosus* nie pojawia się w treści orzeczeń sądowno-administracyjnych, jednak można w nich znaleźć odniesienia do wad oświadczenia woli składanych przez osobę chorą umysłowo. Oświadczenie woli *furiosus* w świetle art. 82 k.c. ma swoje odniesienie w rozstrzygnięciach sądów administracyjnych. Kwestię wad

³⁸ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 kwietnia 2013 r., sygn. I ACa 251/13, Lex nr 1313380.

³⁹ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 11 stycznia 2018 r., sygn. I ACa 658/17, Lex nr 2516253.

⁴⁰ *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych – X Rewizja*, t. I, WHO 2008, s. 208.

⁴¹ Wyrok SA w Krakowie z dnia 9 października 2014 r., sygn. I ACa 924/14, Lex nr 1563518.

⁴² Wyrok SA w Szczecinie z dnia 28 marca 2019 r., sygn. I ACa 612/18, Lex nr 2668049.

oświadczenia woli na gruncie art. 82 k.c. poruszył Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 11 lipca 2007 r. w odniesieniu do zgody na przeniesienie decyzji o pozwoleniu na budowę⁴³. W tym przypadku Naczelny Sąd Administracyjny powołuje się na brak kompetencji sądów administracyjnych do orzekania w przedmiocie badania przesłanek występujących w art. 82 k.c. W uzasadnieniu wyroku Naczelny Sąd Administracyjny wskazuje na konieczność zawieszenia postępowania administracyjnego do czasu rozstrzygnięcia zagadnienia wyłączenia świadomości lub swobody powzięcia decyzji lub wyrażenia woli przez odpowiedni sąd powszechny.

Podobnie Naczelny Sąd Administracyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 30 listopada 2001 r. wskazuje, że zgłoszone dowody w zakresie wad oświadczenia woli nie byłyby przedmiotem rozważań sądu administracyjnego⁴⁴. W ślad za tym twierdzeniem Naczelny Sąd Administracyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 27 lutego 2015 r. potwierdza, że sądy administracyjne powołane są do kontroli działalności organów administracyjnych, nie zaś do badania ewentualnych wad oświadczeń woli składanych przez stronę w toku postępowania administracyjnego⁴⁵. Kwestię badania wad oświadczenia woli w rozumieniu przepisów zawartych w art. 82–88 k.c. porusza również Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gdańsku w wyroku z dnia 21 lipca 2021 r. W uzasadnieniu wskazuje: „Wady oświadczenia woli w rozumieniu przepisów art. 82–88 k.c. nie mogą stanowić przedmiotu badania w postępowaniu administracyjnym. Również sąd administracyjny nie jest właściwy do badania ewentualnego naruszenia przepisów prawa cywilnego, w tym do ustalania istnienia wad oświadczenia woli, gdyż sprawowany przez sądy administracyjne wymiar sprawiedliwości stanowi sądową kontrolę zgodności z prawem (legalności) działalności administracji publicznej”⁴⁶.

Ustaloną sądowo-administracyjną linię orzeczniczą popiera też doktryna i dostępna literatura przedmiotu, w szczególności w stosunku do decyzji wydawanych na gruncie prawa administracyjnego. A. Kosicki wskazuje: „Kodeks cywilny przewiduje też uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia woli przez wykazanie jego wady (art. 82–88 k.c.), w szczególności w zakresie dopuszczalności i prawnych form odwołania tak złożonego oświadczenia. Problem ustalenia, czy mamy do czynienia z oświadczeniem woli sformułowanym pod wpływem wady oświadczenia (np. błędu, groźby), nie podlega kontroli organów administracji publicznej. Stanowiąc będzie jednak kwestię prejudycjalną, obligującą do zawieszenia postępowania administracyjnego do czasu rozstrzygnięcia tego zagadnienia przez odpowiedni sąd powszechny”⁴⁷. Także B. Adamiak poru-

⁴³ Wyrok NSA z dnia 11 lipca 2007 r., sygn. II OSK 1042/06, Lex nr 366751.

⁴⁴ Wyrok NSA z dnia 30 listopada 2001 r., sygn. II SA 2142/00, Lex nr 82648.

⁴⁵ Wyrok NSA z dnia 27 lutego 2015 r., sygn. I OSK 1292/13, Lex nr 1956408.

⁴⁶ Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 21 lipca 2021 r., sygn. II SA/Gd 119/21, Lex nr 3214001.

⁴⁷ A. Kosicki [w:] *Prawo budowlane. Komentarz*, red. A. Plucińska-Filipowicz, M. Wierzbowski, Warszawa 2021, Lex/el., art. 40.

sza problematykę oświadczenia woli na gruncie postępowania administracyjnego w odniesieniu do wydawanej decyzji o pozwoleniu na budowę, wskazując, iż „zgoda na przeniesienie decyzji o pozwoleniu na budowę jest typowym oświadczeniem woli i stosować się winno do niego przepisy Kodeksu cywilnego dotyczące wad oświadczenia woli, w szczególności w zakresie dopuszczalności i prawnych form odwołania tak złożonego oświadczenia”⁴⁸.

Biorąc pod uwagę powyższe, zasadny wydaje się wniosek, że sądy administracyjne w kwestii oświadczenia woli *furiosus* opierają się na ustaleniach sądów cywilnych. Nie przewidują możliwości powoływania biegłego lekarza psychiatry w toku postępowania ani zasadności badania przesłanek ujętych w art. 82 k.c.

Podsumowanie

Wyształcone w czasach rzymskich pojęcia i terminy przeniknęły do współczesnych systemów prawnych. Niektóre z nich są stosowane w obecnym orzecznictwie, np. łaciński termin *furiosus*. Podobnie jak w prawie rzymskim – jest on wykorzystywany jako określenie osób chorych umysłowo. W szczególności termin ten wzbudza zainteresowanie współczesnej judykatury w odniesieniu do problematyki ważności składanych oświadczeń woli. Juryści rzymscy wyraźnie określili *furiosus* jako osobę chorą umysłowo, która nie może skutecznie objawić swojej woli (chyba że wystąpią stany *lucida intervalla*). Na podstawie przytoczonych powyżej przykładów należy stwierdzić, że prawo rzymskie dokonywało podziału na różne kategorie chorób, jednak nie ulega wątpliwości, że współczesne prawodawstwo szerzej definiuje *furiosus*. Termin ten stanowi przedmiot rozważań sądów cywilnych.

Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej stanowiska sądów, należy zauważyć, że przy badaniu oświadczenia woli *furiosus* niezbędne jest powołanie biegłego lekarza psychiatry. Sądy nie są w stanie samodzielnie – na podstawie udostępnionych dokumentów medycznych, zeznań świadków czy obserwacji oświadczającego podczas rozprawy – stwierdzić, czy w konkretnym przypadku mamy do czynienia ze stanem wyłączającym świadome i swobodne podjęcie decyzji i wyrażenie woli. Niewątpliwym utrudnieniem jest ustalenie momentu, w którym stan ten mógł wystąpić. W większości przywołanych spraw wadliwe złożenie oświadczenia nastąpiło nawet kilka lat wstecz. Kompetencje biegłych psychiatrów pozwalają na stwierdzenie stopnia prawdopodobieństwa wystąpienia stanu wyłączającego świadome i swobodne wyrażenie woli, chociaż należy zaznaczyć, że w wielu przypadkach stanowisko opierać się będzie na domniemaniu.

⁴⁸ B. Adamiak, *Uwagi o cywilizacji stosowania przepisów prawa administracyjnego* [w:] *Cywilizacja administracji publicznej. Księga Jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW dr hab. Jana Jeżewskiego*, red. J. Korczak, Wrocław 2018, s. 31.

Zgodnie z aktualnym stanem doktryny i orzecznictwa oświadczenie woli *furiosus* w świetle art. 82 k.c. nie stanowi przedmiotu badania w postępowaniu administracyjnym. Orzecznictwo administracyjne bazuje na dorobku orzecznictwa i doktryny cywilnej. W przypadku wystąpienia problematyki związanej z ważnością i skutecznością złożonego oświadczenia woli w postępowaniu administracyjnym sądy posilkują się instytucją zawieszenia postępowania do czasu poczynienia ustaleń przez właściwy sąd cywilny.

Powyższe rozważania pozwalają na sformułowanie wniosku, iż rozszerzenie współczesnego rozumowania terminu *furiosus* jest niewątpliwie wynikiem postępu cywilizacyjnego oraz przede wszystkim rozwoju współczesnej medycyny. Rzymianie nie mieli możliwości dokładnego zbadania stanu psychicznego *furiosus*, w przeciwieństwie do współczesnych sądów, które za pośrednictwem biegłego lekarza psychiatry mają możliwość nadzwyczaj precyzyjnego ustalenia stanu psychicznego badanego. Podkreślenia jednak wymaga fakt, że pierwotne, ukształtowane przez jurystów rzymskich rozumienie *furiosus* pozostaje aktualne.

Bibliografia

- Bodyński M., *Instytucje prawa rzymskiego. Proces cywilny rzymski: w zarysie na podstawie wykładów uniwersyteckich i dzieł systematycznych*, Lwów 1922.
- Cywilizacja administracji publicznej. Księga Jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW r. dra hab. Jana Jeżewskiego, red. J. Korczak, Wrocław 2018.
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Bérier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018.
- Kodeks cywilny, t. I, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015.
- Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, red. J. Ciszewski, Lex/el. 2021.
- Kodrębski J., *Prawo rzymskie w Polsce XIX w.*, Łódź 1990.
- Kuryłowicz M., *Słownik terminów, zwrotów, i sentencji prawnych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Warszawa 2017.
- Mały słownik łacińsko-polski, red. J. Korpanty, Warszawa 2001.
- Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych – X Rewizja, t. I, WHO 2008.
- Palmirski T., *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład. Księgi 1–4*, Kraków 2013.
- Palmirski T., *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład. Księgi 12–19*, Kraków 2013.
- Palmirski T., *Digesta Iustiniani. Digesta Justyniańskie. Tekst i przekład. Księgi 48–50*, Kraków 2013.
- Plucińska-Filipowicz A., Wierzbowski M., *Prawo budowlane. Komentarz*, Warszawa 2021, Lex/el. 2021.
- Quid leges sine moribus? Studia nad prawem rzymskim dedykowane profesorowi Markowi Kuryłowiczowi w 65. rocznicę urodzin oraz 40-lecie pracy naukowej*, red. K. Amiełańczyk, Lublin 2009.
- Sohm R., *Instytucje, historia i system rzymskiego prawa prywatnego. Część pierwsza – źródła i nauki ogólne*, Warszawa 1925.
- Tarwacka A., *O osobach 'sui iuris' i 'alieni iuris': 6 tytuł 1 księgi Digestów. Tekst – tłumaczenie – komentarz*, „Zeszyty Prawnicze” 2009, nr 9(1).
- Wierciński J., *Brak świadomości albo swobody przy sporządzaniu testamentu*, Warszawa 2013.

Wołodkiewicz W., *Czy prawo rzymskie przestało istnieć?*, Kraków 2003.

Zielonacki J., *Pandekta czyli Wykład prawa prywatnego rzymskiego, o ile ono jest podstawą prawodawstw nowszych. Część pierwsza*, Kraków 1870.

Zoll F., *Rzymskie prawo prywatne (pandekta)*, t. IIA: *Część ogólna*, Warszawa 1920.

Streszczenie

Tematem artykułu jest skuteczność złożonego przez *furiosus* oświadczenia woli oraz współczesne podejście do tej instytucji prawnej sądów cywilnych i administracyjnych. Celem opracowania jest porównanie współczesnego pojmowania terminu *furiosus* z jego rozumieniem wynikającym z opracowań rzymskich prawników. Artykuł ukazuje także powiązanie instytucji współczesnego prawa cywilnego z rzymską kulturą prawną.

Podstawowym wnioskiem wynikającym z treści artykułu jest szerszy zakres znaczeniowy pojęcia *furiosus* używanego we współczesnym orzecznictwie w porównaniu do rozumienia tej instytucji w prawie rzymskim.

Słowa kluczowe: prawo rzymskie, art. 82 k.c., wady oświadczenia woli, ubezwłasnowolnienie

DECLARATION OF WILL *FURIOSUS* IN JUDICIAL AND ADMINISTRATIVE CASE-LAW

Summary

The subject of the article is the effectiveness of the *furiosus* declaration of will and the contemporary approach to this legal institution of civil and administrative courts. The aim of the article is to compare the contemporary understanding of the term *furiosus* with its understanding resulting from the works of Roman jurists. The article also shows the connection between the institutions of modern civil law and Roman legal culture.

The basic conclusion, resulting from the scope of the article's content, is a wider range of meaning of the term *furiosus* used in modern jurisprudence in comparison with the understanding of this institution in Roman law.

Keywords: Roman law, Article 82 of the Civil Code, defects in declaration of will, incapacitation